

§ 18. Пашырэнне хрысціянства на тэрыторыі Беларусі

ХРЫСЦІЯНСТВА ЕПАРХІЯ МІФ КІРЫЛА ТУРАЎСКІ ЕФРАСІННЯ ПОЛАЦКАЯ МІТРАПАЛІТ МНАГАБОЖЖА ІДАЛ РАГНЕДА ІЗЯСЛАЎ

Фарміраванне сістэмы вераванняў

1. Асаблівасці язычніцкага светапогляду. Міфалогія славян сваімі каранямі паглыбляецца ў часы індаеўрапейскага адзінства. У працэсе стварэння этнічных супольнасцей пачалі фарміравацца сістэмы вераванняў, якія ішлі далей за першабытныя ўяўленні і ўключалі, як правіла, цэлы пантэон багоў, адказных за розныя галіны гаспадарчай дзейнасці чалавека або яго сацыяльнай практыкі. Вера ў багоў захоўвалася і пасля распаду індаеўрапейскага адзінства. Але змены ў жыцці народаў (павышэнне ролі земляробства, а значыць, з'яўленне моцнай залежнасці ад надвор'я, вядзенне грабежніцкіх і захопніцкіх войнаў і, як вынік, перавага воінскага культу) вылучалі на першыя ролі больш значных цяпер багоў.

Асноўным заняткам славян было земляробства, адпаведна, у іх вераваннях існавалі многія багі і духі зямлі. На тэрыторыі Беларусі найбольш вядомыя імёны трох багоў — *Пярун* (бог нябеснага агню, гromу і маланкі, вайны), *Вялес* (бог дабрабыту, падземнага свету, апякун сямейнага ачагу, ахоўнік багацця) і *Ярыла* (бог сонца, вясновай урадлівасці, кахання).

Славяне ўяўлялі сваіх багоў як людзей з іх чалавечымі якасцямі, звычкамі і паводзінамі. Каб багі былі міласэрныя, людзі стараліся паслужыць ім: пакланяліся, прыносілі ахвяры ў выглядзе пачастункаў. З дрэва, каменю, косці, гліны язычнікі рабілі вялікія фігуры багоў — ідалаў.

Растлумачце, чаму хрысціяне называюць язычніцтва ідалапаклонствам.

ЯЗЫЧНІЦКІЯ ВЕРАВАННІ

Абагульненне сіл прыроды і складанне разнастайных культў

Фарміраванне пантэона багоў

Складанне культу продкаў

Фарміраванне міфічных вобразаў

Месцы пакланення і ахвярапрынашэнняў язычніцкім багам ствараліся на тэрыторыі Беларусі яшчэ ў часы неаліту. Больш за ўсё іх было ў перыяды бронзавага і жалезнага вякоў, што абумоўлівалася шырокім распаўсюджаннем земляробчага культу Сонца, які звязваў з урадлівасцю.

Назвы населеных пунктаў, што захаваліся з тых часоў (Святое возера, Чырвоная гара, Божая горка, Валова гара, Турава гара, Перунова гара, Святы камень, Дажбогаў камень, Змееў камень і інш.), сведчаць пра прысутнасць язычніцкіх свяцілішчаў на тэрыторыі Беларусі.

Свяцілішча — месца пакланення язычніцкім багам

Култ продкаў

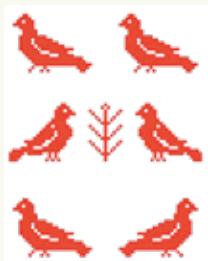
Абрады і святы нашых продкаў

Беларусы здаўна мелі култ пакланення продкам, звязаны з пахавальнымі звычаямі. Лічылася, што душы памерлых ахоўваюць род і ўсяляк спрыяюць яго росквіту.

Абрады і святы нашых продкаў былі цесна звязаны з земляробчай дзейнасцю, штодзённым жыццём, грамадскімі адносінамі. У адпаведнасці з парамі года існавалі чатыры асноўныя святы — Каляды, Масленіца, Купалле, Дажынкі. Яны прыблізна накладаліся на астранамічныя перыяды, звязаныя з сонцастаяннем і раўнадзенствам.

ПРАВОДЗІМ МІНІ-ДАСЛЕДАВАННЕ

Беларускі арнамент — традыцыйны набор сімвалаў і колераў, які выкарыстоўвалі нашы продкі яшчэ з дахрысціянскіх часоў. Кожны ўзор мае свой пэўны сэнс і значэнне: вечнасць, багацце, жыццё, сонца, ураджай і шмат іншага.

1. Адной з найважнейшых выяў у беларускім арнаменце з'яўляецца ромб. З чым гэта звязана і што ён сімвалізуе?
2. Растлумачце, чаму арнамент на адзенні размяшчаецца ў пэўных месцах, напрыклад на каўняры, манжэтах.
3. Свае пачуцці маладыя дзяўчаты маглі выказаць праз вышыўку. Былі ўзоры, якія адлюстроўвалі зараджэнне кахання, узаемнае каханне, неўзаемнае каханне (гл. малюнак). Вызначце адпаведнасць паміж узорам і яго сімвалічным значэннем.

Перадумовы прыняцця хрысціянства на землях усходніх славян

2. Прыняцце і распаўсюджанне хрысціянства на Русі. Язычніцтва склалася ва ўмовах першабытнасці, калі галоўным клопатам для чалавека была барацьба з прыроднай стыхіяй. Але ў грамадстве, дзе існавала дзяржава, дзе адны людзі падпарадкавалі сабе другіх, чалавека турбавала ўжо іншае. Як жыць у новых умовах, як сябе паводзіць? Адказаць на гэтыя пытанні язычніцтва ўжо не магло.

Да X ст. большая частка насельніцтва Еўропы прыняла хрысціянства, а многія краіны Усходу — іслам.

Гэтыя рэлігіі прызнавалі існаванне аднаго ўсёмагутнага Бога. Хрысціянства і іслам усталёўвалі нормы паводзін людзей у грамадстве, дзе існаваў падзел на багатых і бедных. Тым, хто не парушаў гэтых нормаў, г. зн. не чыніў грахоў, абяцалі пасля смерці шчаслівае жыццё ў раі. Хрысціянства, напрыклад, вучыла, што ўсякая ўлада — ад Бога і ёй належыць падпарадкоўвацца.

Паводле легенды, кіеўскаму князю Уладзіміру Святаславічу раілі прыняць розныя рэлігіі, у тым ліку і хрысціянства з Рыма, і іслам. Уладзімір спыніў свой выбар на хрысціянстве з праваслаўнай Візантыі. З Візантыяй Русь звязвалі даўнія адносіны. На працягу IX–X стст. ужо шмат русаў хрысцілася ў Канстанцінополі, сярод іх і княгіня Вольга.

У 988 г. Уладзімір хрысціўся сам і заклікаў да гэтага сваіх падданных. Першымі прынялі хрысціянства жыхары Кіева, затым — Ноўгарада. Паступова хрысціянства зацвердзілася і ў іншых землях Старажытнай Русі.

На тэрыторыі Беларусі хрысціянізацыя пачаткова ахапіла насельніцтва гарадоў, але ўжо ў першыя дзесяцігоддзі пасля афіцыйнага прыняцця новай веры яна атрымала шырэйшае распаўсюджанне. У Полацку ў 990-х гг. княжыў першы ў беларускай гісторыі князь-хрысціянін Ізяслаў — сын Уладзіміра і Рагнеды, які ўвайшоў у гісторыю як князь-кніжнік.

Хрышчэнне Старажытнай Русі

Помнік 1000-годдзю
хрысціянства ў Беларусі.
Г. Заслаўе. Мінская вобласць

ПРАЦУЕМ З ГІСТАРЫЧНАЙ КРЫНІЦАЙ

Аповесць мінулых гадоў

Хрышчэнне Уладзіміра.
Мініяцюра з Радзівілаўскага летапісу.
XV ст.

І калі Уладзімір прыйшоў у Кіеў, дык загадаў паваліць ідалаў — адных пасячы, а другіх спаліць. Перуна ж загадаў прывязаць да хваста каня і валачы яго з гары па Бoryчавым узвозе да Ручая і прыставіў 12 мужоў лупцаваць яго кіямі... Затым паслаў Уладзімір па ўсім горадзе сказаць: «Калі не прыйдзе хто заўтра на раку — хай будзе гэта багаты, або бедны, або жабрак, або раб, — будзе мне ворагам». Пачуўшы гэта, з радасцю пайшлі людзі, кажучы: «Калі б не было гэта добрым, не прынялі б гэтага князь наш і ба-яры»... На наступны ж дзень выйшаў Уладзімір з папамі царыцынскімі і корсунскімі на Дняпро, і сышлося там людзей безліч. Увайшлі ў ваду і стаялі там адны па шыю, другія па грудзі... папы ж, стоячы, спраўлялі малітвы. Людзі ж, хрысціўшыся, разышліся па дамах. Уладзімір жа быў рады, што пазнаў Бога сам і людзі яго... І паставіў царкву ў імя святога Васілія на пагорку, дзе стаяў ідал Перуна і іншыя і дзе спраўлялі ім адправы князь і людзі. І па іншых гарадах пачалі ставіць царквы і прызначаць туды папоў і прыводзіць людзей на хрышчэнне ва ўсіх гарадах і вёсках. Пасылаў ён збіраць у найлепшых людзей дзяцей і аддаваць іх у вучэнне кніжнае. Маці ж дзяцей тых плакалі па іх; бо не ўмацаваліся яшчэ яны ў веры і плакалі па іх як па мёртвых.

1. Растлумачце, чаму Уладзімір учыніў публічную расправу над язычніцкімі ідаламі.
2. Якімі метадамі князь прымушаў падданных прымаць хрысціянства?
3. Чаму першая з царкваў была ўзведзена ў славу св. Васілія?

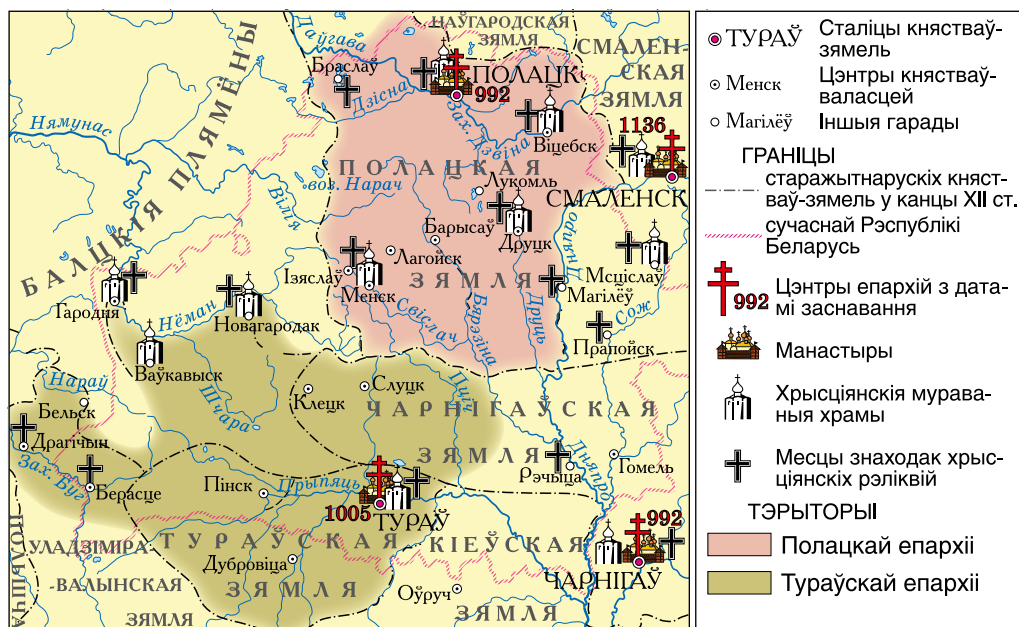
3. Фарміраванне царкоўнай арганізацыі. Разам з прыняццем хрысціянства ў Старажытнай Русі з'яўляецца і царкоўная арганізацыя. На чале Рускай царквы стаяў кіеўскі мітрапаліт, якога прызначалі ў Канстанцінопалі. Мітрапаліту падпарадкоўваліся епіскапы, якія знаходзіліся ў найважнейшых цэнтрах Старажытнай Русі. Да пачатку XI ст. у Кіеўскай мітраполіі было створана пяць епархій, дзве з якіх знаходзіліся на тэрыторыі сучаснай Беларусі (Полацкая і Тураўская). Кожная епархія, у сваю чаргу, складалася з царкоўных

прыходаў, манастыроў і іншых духоўных устаноў. Першыя манастыры з'явіліся ў Кіеве ў першай палове XI ст. Найбольш вядомым на беларускіх землях стаў *Спаскі манастыр* у Полацку, заснаваны Ефрасінняй Полацкай у 1120-я гг.

Кіеўская мітраполія падпарадкоўвалася Канстанцінопальскай патрыярхіі, таму мітрапалітамі і епіскапамі на Русі былі ў асноўным грэкі, выхадцы з Візантыйскай імперыі. Да пачатку XIII ст. вядомыя толькі два рускія мітрапаліты — *Іларыён* і *Клімент Смаляціч*.

4. Полацкая і Тураўская епархіі. Полацкая епархія была створана ў **992 г.** Яна ўключала даволі значную тэрыторыю, што выходзіла за межы Полацкага княства.

Полацкая епархія

Пашырэнне хрысціянства

Чаму афіцыйны адлік гісторыі хрысціянства ў Беларусі пачынаецца з 992 г.?

Тураўская епархія

Назавіце асноўныя прычыны пашырэння хрысціянства на тэрыторыі Беларусі.

Першым вядомым полацкім епіскапам быў Міна (пачатак XII ст.), былы манах Кіева-Пячэрскага манастыра. Пазней згадваюцца епіскапы Ілля, Казьма, Мікола.

У зборніку апавяданняў аб заснаванні Кіева-Пячэрскага манастыра ўказана дата стварэння Тураўскай епархіі — **1005 г.** — і імя першага епіскапа — Фама. Тураўская епархія ўключала апроч Турава Пінскую, Новагародскую, Берасцейскую, Слуцкую і Ваўкавыскую землі.

5. Суіснаванне язычніцтва і хрысціянства. Пра поспехі хрысціянізацыі на беларускіх землях сведчыла мноства пабудаваных цэркваў і манастыроў. Толькі каменных цэркваў у Полацку ў XII ст. налічвалася не менш за дзесяць, драўляных было нашмат больш.

Пераканаць нядаўніх язычнікаў адмовіцца ад веры сваіх продкаў было няпроста. Многія людзі працягвалі адзначаць язычніцкія святы і ўпотай маліцца старым багам. Працяглы час валхвы заклікалі насельніцтва вярнуцца да старой рэлігіі. Тым не менш Старажытная Русь хутка зрабілася хрысціянскай дзяржавай. З цягам часу па дапамогу людзі сталі звяртацца да хрысціянскіх святых.

У штодзённым жыцці насельніцтва беларускіх зямель хрысціянства і традыцыйныя вераванні зблыталіся. Гэтае спалучэнне хрысціянства і язычніцтва атрымала назву *дваверства*. Водгалас старажытных язычніцкіх уяўленняў захаваўся ў народнай абраднасці, традыцыйных строях аж да Навейшага часу.

6. Рэлігійна-асветніцкая дзейнасць у XII ст. Пашырэнню хрысціянства на беларускіх землях у XII ст. спрыяла асветніцкая дзейнасць Ефрасінні Полацкай і Кірылы Тураўскага.

Ефрасіння Полацкая — адна з найбольш вядомых жанчын беларускай зямлі. Яе дзейнасць у галіне адукацыі, хрысціянскага паслушэнства і служэння Богу

Ефрасіння Полацкая

ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ

1. Параўнайце помнікі Ефрасінні Полацкай: чым яны адрозніваюцца і чым падобныя?
2. Ці магчыма па асобных элементах кампазіцый вызначыць кірункі дзейнасці Ефрасінні?
3. Ефрасінню Полацкую прызнаюць святой як праваслаўная, так і каталіцкая царква. Што, на вашу думку, было самае каштоўнае ў яе дзейнасці? Свой адказ абгрунтуйце.

Помнік Ефрасінні Полацкай. Г. Мінск.
Скульптар І. Голубеў. 2000 г.

Помнік Ефрасінні Полацкай. Г. Полацк.
Скульптар І. Голубеў. 1999 г.

стала ўзорам святасці. Прадслава (свецкае імя Ефрасінні) была дачкой князя Святаслава Усяславіча і мела вялікія магчымасці для культурна-асветніцкай дзейнасці.

Дзякуючы намаганням Ефрасінні былі заснаваны два манастыры і пабудаваны дзве царквы. Калі верыць «Жыцію», пры адным манастыры былі адкрытыя школа навучання грамаце, іканапісная і ювелірная майстэрні. У мясцовым скрыпторыі Ефрасіння займалася перапісваннем кніг. Свой зямны шлях яна скончыла паломніцтвам у Іерусалім. Напярэдадні ад'езду Ефрасіння «ўладкавала свае манастыры», відаць, напісаўшы для іх статут.

Кірыла Тураўскі

Яшчэ адным славутым асветнікам быў *Кірыла Тураўскі*. Жыццё Кірылы ў яго біяграфічным «Жыцці» апісваецца ў агульных рысах: «Гэты шчаслівы Кірыла нарадзіўся і вырас у горадзе Тураве. Сын багатых бацькоў, ён не любіў, аднак, багацця і тленнай славы свету гэтага; але перш за ўсё ён імкнуўся зразу мець навуку Божых кніг і дасягнуў дасканалы іх пазнання».

„Калі б казаў я ад сябе, вы рабілі б добра, не прыходзячы ў храм. Але я абвяшчаю вам Слова Госпада, чытаю вам грамату Хрыстову... Я раздаю словы Божыя, лепшыя ад золата і каштоўных камянёў, саладзейшыя за мёд у сотах, і вы пазбаўляецеся іх, не прыходзячы ў царкву... але вас, хто прыходзіць, хвалю і благаслаўляю“.

Кірыла Тураўскі, епіскап Турава, пісьменнік і прапаведнік

З курса беларускай літаратуры ўспомніце, у якіх жанрах пісаў Кірыла Тураўскі. Як яго называлі сучаснікі?

Кірыла Тураўскі першы з манахаў здзейсніў подзвіг стоўпніцтва: замкнуўся ў манастырскай келлі, каб цалкам прысвяціць сябе медытацыі і малітве. У гэты час ён напісаў свае першыя творы, што прынеслі яму вядомасць. Нават калі Кірыла стаў епіскапам Тураўскім і займаўся кіраваннем епархіяй, прапаведніцкай і царкоўна-палітычнай дзейнасцю, будаўніцтвам храмаў, ён не прыпыняў сваёй літаратурнай працы. Да нашых дзён захавалася каля 70 твораў прапаведніка — шматлікія ўрачыстыя «Словы», павучанні, малітвы, каноны.

Умацаванне
дзяржаўнай
улады

7. Значэнне прыняцця хрысціянства. Хрысціянства давала больш пераканаўчыя, чым язычніцтва, адказы на пытанні пра сацыяльныя і палітычныя з'явы, пра адносіны паміж грамадствам і ўладай.

Хрысціянская вера ўмацавала аўтарытэт дзяржаўнай (княжацкай) улады, дала разуменне таго, што да яе трэба ставіцца з павагай, бо ўлада даецца ад Бога. Той, хто ёю валодае, нясе вялікую адказнасць перад Богам.

Вельмі важным наступствам афіцыйнага прыняцця хрысціянства для Старажытнай Русі стала ўмацаванне яе міжнароднага аўтарытэту, усталяванне трывалых дыпламатычных адносін з еўрапейскімі дзяржавамі. Праз сямейна-шлюбныя саюзы Русь параднілася з многімі краінамі.

Прыняцце хрысціянства на візантыйскі ўзор значна паўплывала і на развіццё культуры ўсходніх славян. Грэчаская царква назапасіла значны фонд богаслужбовай, багаслоўскай, гістарычнай літаратуры і стварыла высокаразвітое мастацтва. Дзякуючы прыняццю хрысціянства пачалося будаўніцтва цэркваў. На тэрыторыі Беларусі з'явіліся каменная кладка, ікананіс, фрэскавы жываніс. Пры пасрэдніцтве Візантыі ўсходнія славяне змаглі дакрануцца да скарбаў антычнай культуры.

З цягам часу некаторыя судовыя справы, перш за ўсё ў сямейна-шлюбных адносінах, перайшлі ў кампетэнцыю царквы. Царква брала на сябе клопат пра людзей, якія страцілі сувязь са сваёй абшчынай. Велізарная заслуга належала святарам у асвеце насельніцтва.

Новая вера паўплывала на адносіны паміж людзьмі. Хрысціяне імкнуліся ўратаваць сваю бессмяротную душу, дзея чаго мусілі выконваць шэраг заповедзяў: шанаваць бацьку і маці, не забіваць, не красці, не падманваць. Хрысціянскае вучэнне заклікала чалавека жыць паводле прынцыпу «не рабі іншаму таго, чаго не хочаш сабе», цярпліва зносіць пакуты зямнога жыцця, бо гэтыя выпрабаванні даюцца суразмерна магчымасцям чалавека.

Змяненне
міжнароднага
становішча

Развіццё культуры

Змены ў адносінах
паміж людзьмі

Язычніцкія вераванні знаходзілі адлюстраванне ў міфалогіі, культах, штодзённым жыцці, пакланенні багам і духам. Хрысціянства і традыцыйныя народныя вераванні зблыталіся ў штодзённым жыцці насельніцтва беларускіх зямель. Хрысціянства, безумоўна, дало новы штуршок развіццю культуры ўсходніх славян, істотна пашырыла і ператварыла яе пачатковыя патэнцыялы.

калі ў свеце...

1054 г. — раскол
хрысціянскай царквы

на тэрыторыі Беларусі...

992 г. — створана
Полацкая епархія

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Ахарактарызуйце язычніцкую рэлігію славян. Назавіце яе асноўныя рысы.
2. Якім чынам адбывалася прыняцце і пашырэнне хрысціянства на Русі? Наколькі «выбар веры» князем Уладзімірам быў заканамерны?
3. Як і калі пашырылася хрысціянства на тэрыторыі Беларусі?
4. Якая роля Ефрасінні Полацкай і Кірылы Тураўскага ў пашырэнні хрысціянства, у развіцці беларускай культуры?
5. Складзіце лагічны ланцужок, у якім адлюструйце прычыны прыняцця хрысціянства на тэрыторыі Беларусі, шляхі яго пашырэння, значэнні і наступствы дадзенага працэсу.

